

צפיר גוטליב

עגנונידע '88

השפעתם של אותם סופרים, השפעה שאין להכחישה, בעבר ובהווה, הופכת למשהו כה מובן מאליו עד שהיא חופסת את מקומה של יצירתם." (מתוך יומני קפקא, 25.12.1911)

יגאל תומרקין, כמו הילד הקטן באגדה הנפלאה של הנס כריסטיאן אנדרסן, צעק "המלך עירום" — בשעה שהכל מהללים, משבחים ומפארים את ש"י עגנון בשנת יובלו, יובל החל השנה, כככל שנה. הרי הילד של אנדרסן לא היה ילד של ממש אלא מטאפורה למי שאינו נכנע לרפואי המחשבה השגורים והתכתיבים האופנתיים ומעז לכטא את שהוא רואה וחש באמת (בעצם, זו מטאפורה על האמנות).

בקהל מדינה של ספרות העולם עגנון הוא מה שמכונה בלעז: "mediocre", היינו, "בינוני", אך לא מובן של "לא מוכשר", או נחות, אלא כמי שפסיגת יצירתו נמוכה מהרכסים הנישאים, האוניברסאליים. אפשר להשוותו לאוסטרי אחר, הקומפוזיטור ברוקנר: יש אצלו כל מה שמאפיין קומפוזיטור גדול, גם שפע מעריצים, אבל זה לא הופך אותו עריין לברהמס ובודאי לא לבטהובן. כמוכן, לדתים שנתפקרו כתבי של עגנון הם עולם ומלואו, קרנות המזבח, מראה המשקפת נאמנה את נפשם, או ליתר דיוק, עולמם השסוע. אך בשביל מי שלמולו גדל בעולם חילוני, כל עניין שבירת הטאבו, ההמתנה לכוכב ראשון, שעטנו ושאר הבלים אינם אלא שייכים בעלי ערך אנתרופולוגי, ענותות של פרימיטיביות וכבלי מסורת העשויים אולי לעניין את מפיקי הסרטים התיעודיים הבריטיים שהתחמו כנגון אלה. עגנון הוא מוצר מובהק של תקופתו, תקופת המיסטיקה והמיסטיפיקציה, גרמניה של היידגר ושל בובר שבה הכל "שבים" תשובה כזו או אחרת אל הקדם-סוקראטי והקדם-מקראי, הקדם-השכל-תי (החסינות) והקדם-חסידותי (הקבלה) כל אותם "אורים ותומים".

היום אנחנו יודעים, על כל פנים, שזמה עלינו לדעת, בי אותו דור של "גנפילים" היה קורבן הזעזוע והמשבר של מילחמת העולם הראשונה באופן המקביל — עד כמה שניתן לעשות הקבלות כאלה — לזעזוע הדור שלנו ממילחמת יום-הכיפורים ולמשבר שפקד אותו בעקבותיה. הרי גם מי שנחשב, משום מה, לרציונליסט "שכחות חבורה, גרושם שלום, כותב בפאתוס רליגיוזי אפוף קטורת (פעם אחת בהיסטוריה וזה עם שלם להתנסות מיסטית, והיא שכחתה ברית בינו לבין אלוהים, ואולם היסוד האלוהי האמיתי שבהתגלות זו, אותה אל"ף נאדרה וההדרגה שלי. צ.ג.), לא די היה בה לבריה לשמש מבע לבשורה האלוהית, ולא יכלה העדה לשאתה. רק הנביא הוא שנקרא לפרש לעדה את משמעותו של אותו קול חסרי-הגיוי. הורתה ולידתה של הסמכות כהתנסות המיסטית" (פרקי יסוד בהנחית הקבלה וסמליה. מוסד ביאליק, עמ' 35). כאמור, מפתח, במיוחד עכשווי, להתרפק ולהתענגע לאותם אורים (תרתי-משמע) ותומים, אך אין זה מומלץ. גם ההשוואה הנפוצה בין קפקא ועגנון מופרכת מיסורה, כאילו ניתן לצרור אותם יחד, כמו תר"ל ופ"ל בשמיכה הצבאית. הרי קפקא זכה בכל זאת בהכרה אוניברסאלית ועגנון לא זכה, למרות שקיבל מחצית פרס נובל (מחוה לא בלתי-יודנית).

אילו היו הערכסקות של עגנון מברכות לליבנו היינו אנו הראשונים לחוש בכך. אבל העובדה, שאינה מוטלת בספק, שר' עגנון היה תלמיד חכם, בקי בכל מיכני השפה והמסורת וגם סופר מוכשר ופורה, מעמיק לאיין-ערון מבשביס-זינגר למשל (שקיבל פרס נובל עליו), עובדה זו עדיין אינה הופכת אותו לכוכב של הציירה הגדולה באמת פועלת עליך אחרת. היא מסירה שכבות של תיפלות, לא רק ממציאות, אלא גם מעצמי, לא רק מהשקפותיך, לרגע גם מה"אני" שלך. בשעה שאתה מאזין, לראשונה, לקינת דידו, בכיצועה של ג'אנט בייקר, אתה יודע שזו יצירת-מופת, לא משום שקראת 30 מאמרים ו-10 ספרים ששיבחו את הנרי פרסל, מחבר האופרה "דידו ואניאס", או את המרת בייקר; גם לא משום ההיסטוריה "מאחורי הקלעים", החביבה לליכך

על מלומדים ומומחים למיניהם שיספרו לך את תולדות ה"ליברטו" מוירגיליוס ועד נחום טייט; זו יצירת-מופת משום שאתה-זאת-הכלבך חש שהיא כזאת. היינו, שהקינה הזאת, בכיצוע הזה, אינה מושרת "כמו באופרה"; שהיא גם, בעת ובכונה אחרת, הקינה הפרטית שלך, הקינה הנסתרת, היינו, הנסתרת מעיניך שלך. כלומר, עוצמת המיפגש הזה עם עולם של רגש (ומחשבה) — האצור כך מבלי שידעת כלל שהוא קיים — היא נייר הלקמוס, המיבין האמיתי, של היצירה, ומן הסתם, גם שלך. משום כך צודק תומרקין, הילד הניצח, בהתקפתו על פולחן עגנון, וגם אם מותר להסתייג מהאופן שבו הוא עושה זאת.

איני משלה את עצמי כי רשימה זו, או רומזת לה, תזין מרעתם את חסידי, חסידי האוטנטיים, של עגנון. אצלם, כאצלו, המציאות הממשית היחידה היא המציאות החברתית, והיחיד נתפש או נגזר מתוכה ועל פי אמות-המידה שלה; לא להיפך. כל מעשי הלויינות הלשונית והסיגנר נית ושרא פעלולים, אין ככוחם לחפות על עובדה זו. הבעיות, בכלל זה הבעיות החריפות אשר עגנון שולה מן המצולה, לעיתים בעוצמה ובתיכוחם

שושנה היימן

הרכס

שושנה היימן, מן הפסלות הידועות בישראל, מצטרפת לקבוצת אמנים המוזמנים ליצור את פיסליהם תחת כיפת השמיים ברכס שמול החצר העתיקה של תל-חי, לא הרחק מאנדרטת האריה השואג של מלניקוב. ביד אמו ובעט רגיש מתארת הפסלת את המיפגש עם ישראל כמעט לא מוכרת לה, רגעים של התרוממות-רוח וכישלון, יופי ועכברים ועל הכל — ההתמודדות עם הנוף ועם הסביבה: ארץ לא נודעת של ישראל, ה"ראשונה" וה"שנייה".

הרכס הקסום הרץ לאורך הוואדי, מחוספס, צימחיה לא סדירה, נותרים רק העקשנים, העין מוצרת, רק מעל השמים פתוחים, כחול מתמשך, אחיר, חובק. אתה נזרק אל הוואדי, אמור להיות החוליה המקשרת בין העבר לעתיד, בין אגרות לזעקות יאוש. אתה אמור להיות היצור המשאיר אחריו את העקבות והיוצר את קו החיבור. שיליה קיץ, חום יוקר, יבש מייבש, שמש מסנוורת מבקשת להסיט אותך מדרכך. נחש מודחל, מתחלק על טע קיר סלעי, מאותו: כאן אני הוא השולט, אתה הוא הפולש. עצי ארון, כליל החורש, ברושים, נאבקים קרב הישרדות, כמו קריית-שמונה, כמו הוואלי שיכלו לה, ונמחקה. הג'מוסים אשר הפכו לאגדה, כמו הביצות, כמו השומרים. נותרה השמורה, נותר האריה השואג, ושוק של יום חמישי בקריית שמונה, שוק מיוזחי, סארי דקיק, שקוף, ססגוני, צפוף-אפריקה, גרוזים, צ'רקים, דרוזים, כל אחר והילתו, בואך ישראל.

עומד לו הרכס בחיפוס, כמעט ודוחה את המתקרב אליו, כאומר הנח לי, תן לי לנוח בכדידותי. כמו מתנזר המתחבא במערות, הרחק מכל התרחשות חיצונית, כל כולו קשוב לזרם ההתרחשויות הפנימיות. כמעט מתחנן, אנא אל תשפצו, אל לכם ליפות, לרכך. בצהרי היום נורקתי אל הרכס, נאחזתי בו בנפש וניקשרתי אליו כמו אל חבל הטבור, לאותו משהו הנענן בין השמים מעל הסלעים מתחת, אותו משהו החותם את אנשי הגליל, הניצבים כסלעים שותקים, עיקשים ופועלים.

קריית-שמונה

קריית-שמונה, אשר נקלעתי אליה כמו פולש זר, במיקרה וללא כוונה, אשר היכתה שורש כמו עשב בר, אשר הרוח פיוורה את זרעיו בין הסלעים, וצימחה לו עלוה קורנת, כאילו בארץ האגדות. חיים מעוגגים בתוך עצמם, הכיכרות הקטנות, החנויות, המיסעדות. בעלי-הבית הנעזר בכניו, אחיו, והמושיך את הור כניחו מישכחו, גאה בתבשיליו, מוסיקה מיוזחית מרחפת מעל, חוגגת, והערק חותם הכל. שאלוהים ישמור ולא יקה. הכל איטי, איש אינו ממנה, אפשר להגיע לכל מקום, אף השמש כאילו הורידה מהלך. הכביש המרכזי, אטאטא חוצות אותו המכוניות, מתחת לגשר אשר נבנה לתפארת המיטיב עם העיירה, אשר לאיש אין תפץ בו, אך בלילה פנסיו מאירים כמו סרט משי ורוד בלתי-ילדה מבווישת. בלילה יושבים בלודר הכביש החוצה את העיירה, על המירפסת, המירפסת, ופנסי הגשר

יוצאים מגדר הרגיל, הן תמיד בעיות מתחום החברה והאמונה, הרת וההיסטוריה. היחיד אינו אלא כפי-עצם שבו נחרת כל זה, מושא (אוֹבֵיִיִקט) של היהדות ושל העם היהודי.

מי שנפשו משתברת ומסתברת רק דרך אספקלריה זו לא יבין, אין לצפות ממנו שיבין, כי היצירה הגדולה רומה לאיזמל, או יתד, המשמש לביקוע גיוזי-עץ: היא ננעצת דווקא בקריה-שבר, במקום שבו יש כבר סדק, אשר לאורכו "מתבקע" או נפרד היחיד מסביבתו — לא מהמסורת, האמיר נה, התנועה וכיו"ב — אלא בראש וראשונה מהסביבה הקרובה ביותר, מהמישפחה והחברים, עימם היה מאוהה קודם לכן.

תהליך מסוג זה מתרחש בנפשך בשעה שאתה קורא את לפני החוק של קפקא, אולי מבלי-ישים, שהרי חורו של האיזמל חד כתעה. אגב, זו אף הדרך הברוקה להציל את קפקא האמן מידי שוביו, הפרשנים האינטלקטואלים והתיאולוגיים המנסים, כל אחד בתורו, לפרק את "הטכסטים" שלה, או להרכיב מחדש, כאילו לא היה שמו האמיתי פרנץ קפקא אלא אָנוּ רוביק. אך זו כבר פרשה אחרת.

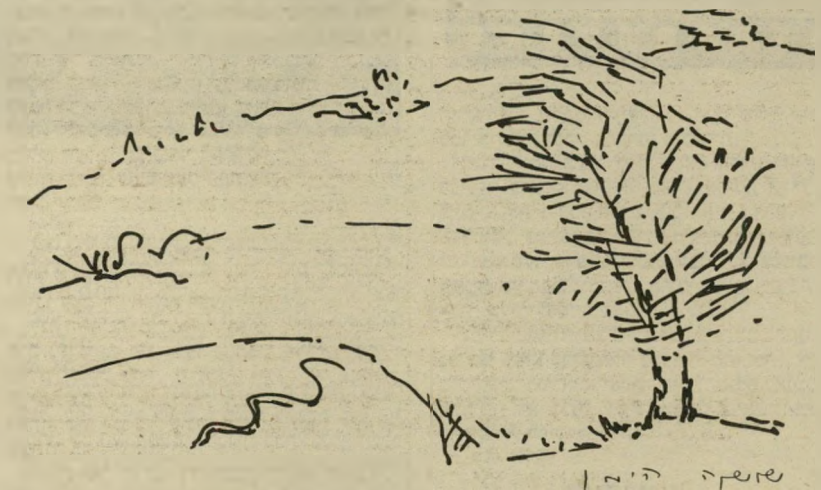
החוצץ בין הרכס והחצר העתיקה, נקלעו, במיצבים שונים, כמה עשרות פסלים מכל קצות הארץ והעולם. הגיעו, שתקנים כדרכם של פסלים, כמו רבורים תרות אחרי הרבש, עולים ויורדים לאורכו ולרוחבו של הרכס, חשים את הסלעים, השמש היוקרת, מיכל הקליקר ובו מים צוננים תמיד בהישגיד, אחרת מתייבשים, כובע מצל על הראש, עד אשר מגיעים לנקודה שבה מישוה מאות עצור. כאן מצטלבות ההזיות הצורניות האפשריות עם נכונותו של המיקצב על פני הקרקע, או מתחתי, לקלט אותן. לאים וסחוטים תוזרים אחר-כך אל הטבור, המיכללה. ובערבים — אל שיכוני הסטודנטים של המיכללה אשר בשולי קריית-שמונה. שורת בתי שיכונים תלת-קומתיים, חלקם נטושים, בחלקם נפערים תורים גדולים אל הירח המציץ, ספק הזנחה ספק פגיעת רסיסי קטיושה. האיזור מוכה עכברים. בכור הזריחה וההרים הסמוקים ממול, חשופים וחובקים. אני ממחרת אל המירפסת ומעל החורים הנפערים בגגות אשר ממול, אני מוקסמת מאופקם המסמיק של הרכסים החובקים את העיירה.

בלילה. גבוההגבוה נוצצים מעליה אורות, כמו היישר מתוך השמים, אורות מנרה, מרגליות ומש" גביעם, כמו ילומים נכתר. השקט העצום, הרמ" מה, אשר מדי פעם מפלחים אותה התפוצצויות, קולות ירי, ספק חילופי-אש, ספק אימונים, או קטיושות או היתקלות במסתגנים.

בכור תהיהם הורים, שואלים על פשר הקולות — ולא קולטים שאולי הם עצמם מצויים במרכז ההתרחשויות. אנשי המקום מורגלים לקולות, ו" אין הדיהם כשמצאיות דומים לאלה המכים בעיי תונות. אנשי המקום אינם מודעים עם תיאורי הכתבים. הורמה היוזימיות נמשכת. בלילה, בדרך אל מרכז העיירה, לחטוף איזו פיצה או חומס או מעורב על הגריל או בשר כבש, פולח פתאום קול כליהקשה רם וקול שירה מיוזחית את הרממה. ואנו, חבורת ישראלים זורים אשר נפגענו על-ידי קסם המקום, נמשכים אל האורות והקולות. אולם-התנוות, רעש והמולה כמו ברחוב המסגר, רחוב התנוות התל-אביבי, ושולחנות עמוסי מאכלים וקטיפה וסרטים ועקבים גבוהים, והכל נוצץ. מה השימחה, שאלנו, והבחר יוצא אלינו, קולט את ציבור התמהוניים, פעורי העיניים אשר לפניו ומכריז: חתן נושא שתי כלות. הוא משקה אותנו ומקרב אותנו אל מרכז ההילולה והקיינה.

מסיבה

ממשיכים אל "המירפסת". שורת מיסעדות קטנות, עם ספסלים ושולחנות לאורכו של הכביש המרכזי החוצה את העיירה. כאן נפגשים השבאב, לכאן מגיעות יחידות טירונים, חיילים החוזרים ממוצבים על הגבול, משתכרים ומתפרקים עם קולה ומיץ וחומס וחמוצים. קולות גרוניים, לא ערבים, סדוקים, הבאים ממעמקים ומלכדים את החבורה. ההולנדים והגרמנים שבינינו שותים בירה.

עבותה. לאחר פסק נשימות אחרות, שממת מורדות ההרמו. מעטה סיפורי הגבורה אשר הפכו כמעט לאגדות מזמנים רחוקים, אחרים, ורק אלה נותרו לאחר קפירת חיי האנשים אשר ניסו בציפורניהם ובנפשם להיאחו במירוות החיים האלה ולהרוף את הפולש שאיים לשטוף את צפון הארץ, אם לא יותר מכך.

פסלים

אל אותו רכס מחוספס, תל-חי, ואל הוואדי

כוס אחרי כוס, פחית אחרי פחית מתבקעות באווירה המלכרת, חשים את התרוממות-ההרוח מבלי לקלוט בדיוק את סיבתה, ומה עושים כאן כליכך הרבה חיילים. לתוך השימחה נקלע סובוטניק אחר, רכוב על סוסו, לראשו מיגבעת קטנה והוא לבוש וענוב עניבה כמו הכין עצמו לשימחה, שיכור כלוט, מנווט בצהלה את סוסו במעלה המדרגות ובין השולחנות, וקשה להבחין אם הסוס מנווט את רוכבו או השיכור את סוסו. צוהל, הוא נדלק ומתחמם עוד יותר למישמע